

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 893

HALK KİTAPLARI - 208

Tashih

İsmail DERİN

Grafik & Tasarım

Emre YILDIZ

Baskı

Gurup Matbaacılık San. Tic. A.Ş.

0312. 384 73 44

1.Baskı, Ankara - 2013

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 28.08.2012/4

2013-06-Y-0003-893

ISBN: 978-975-19-5604-0

Sertifika No: 12930

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı

No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 295 72 93 - 94

Faks: 0 312 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: 0 312 295 71 53 - 295 71 56

Faks: 0 312 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Medeniyetin Başladığı Yer Cami

DİB
YAYINLARI

İçindekiler

- 7 Medeniyetin Başladığı Yere Dair
- 19 Çokluğun Birliği
- 24 Eğitim Merkezi Olma Yönüyle Camilerimiz
- 32 Modernleşen Toplumda Camilerle
Din Görevlilerinin Değişen Roller
- 40 Gönül Birliğinin Merkezi Camilerimiz
- 46 Müslüman Hayatı ve Camilerimiz
- 51 Cami Mimarisinin Doğuşu ve Gelişimi
- 60 Kadın ve Cami Buluşması

Medeniyetin Başladığı Yere Dair

Dr. Ekrem Keleş

Bazı İslâm âlimlerinin garipler zinciri içinde saydıkları şeylerden biri de cemaati olmayan camilerdir. Okuyanı olmayan kitap, İslâmî yaşantının dışına çıkmış (fasık) bir kişinin ezberindeki Kur'an, dinleyeni olmayan musiki gibi...

Cami, insan içindir. İçinde insan olmadıktan sonra binanın ne kıymeti olabilir? Camiyi cami yapan, onun işlevidir.

Yeryüzünün her tarafının Ümmet-i Muhammed için mescit kılınmış olmasının anlamı, Ümmet-i Muhammed'den olabilen insanların, nerede olurlarsa olsunlar cami ve cemaat ruhunu hâkim kılacak oluşlarıdır. Cami olarak yapılan binalar, bu ruhun dışarıya yansıyan görüntüleridir. Hiç şüphesiz bu mübarek binalar, cami işlevini gördüğü sürece gerçek anlamda cami olabileceklerdir.

Bizzat 'Cami' kelimesinin anlamı, aslında camilerin işlevi hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Çünkü ‘Cami’ kelimesi ‘Toplayıcı, toplayan, bir araya getiren’ anlamına gelmektedir. Bulunduğu yerdeki insanları bir araya getiren, aynı ülkü etrafında birleştiren, onları, İslâm’ın özünde yer alan birlik, beraberlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhu içinde eriten, Müslümanlık bilinçlerini canlı tutan ve bu doğrultuda onları eğiten demektir cami.

Camiler, Allah’a bağlılık bilinciyle insanları bir saf-ta birleştiren, her türlü mesleki, sosyal, kültürel statü farklarını ve imtiyazlarını bir kenara bırakarak onları kenetleyen ve adeta bir vücut haline getiren bir işleve sahiptir. Toplumsal kaynaşmayı, birlikteliği, yardımlaşma ve dayanışmayı bundan daha güzel ne sağlayabilir?

Eğitim işlevi

Camiler, ilk dönemlerden itibaren Peygamber Efendimizin fiili örnekliliği ve sözlü irşatlarıyla başlayan bir eğitim sürecini zamanımıza kadar devam ettirmişlerdir. Bu yönüyle onlar aslında görünmeyen üniversiteler gibidirler. Yalnız birtakım bilgilerin edinildiği yerler olarak kalmamışlardır camiler. İnsanlar orada farkında olmadan pek çok davranış kazanmışlar ve belli bir bilince ulaşmışlardır.

Cami adabına ilişkin kurallar içerisinde yer alan ve her biri toplumsal birer nezaket kuralı olan

birtakım tutum ve davranışların kazanıldığı yerlerdir camiler. Toplumsal birer mekân olarak camilerde gözetilmesi gereken insani ilişkiler ve nezaket kuralları vardır. Çünkü camiler, insanların ibadet ve dini nitelikli faaliyetler için bir araya geldiği mekânlardır. Orada insanlar bir arada bulunmaktadır. Aynı mekân, birçok insan tarafından ortak olarak paylaşılmaktadır. İnsanlarla bir arada bulunmak ve aynı mekânı ortak kullanmak, birtakım nezaket kurallarını gözetmeyi gerektirir. Bunun için camide her şeyden önce evrensel nitelikteki toplumsal nezaket ve meşru görgü kurallarının gözetilmesi gerekmektedir. Saygı, sevgi, nezaket, başkalarını rahatsız edebilecek hareket ve tavırlardan uzak durma, kimseyi incitmemeye ve rahatsız etmemeye özen gösterme gibi bu kurallar, İslam dininin muaşeret âdâbı kapsamında yerine getirilmesini istediği kurallardır. Camiye gelen insanlar, -cami gerçekten fonksiyonunu yerine getirebiliyorsa- bütün bu davranış modellerini farkında olmadan benimser ve uygulamaya başlarlar.

Söz gelimi Peygamber Efendimiz, insanları rahatsız edici kokularla camiye gelmekten sakınmamızı istemiştir. Bu bakımdan insanlarla birlikte bulunulan bir ortam olan camilerde her şeyden önce insanları rahatsız edebilecek tutum ve davranışlardan uzak durmak gerekmektedir. Mesela

çorap kokusu ile camiye gelmek, camide diğer insanları rahatsız edebilecek tutum ve davranışlarda bulunmak, cami âdâbı ile bağdaşmaz. “Her mescide gidişinizde temiz ve güzel elbiselerinizi giyiniz,” meâlindeki ayet-i kerime, bu gerçeği anlatan temel bir ölçü vermektedir. Hz. Peygamberin “Biriniz cuma namazına gideceği zaman boy abdesti alsın.” (Buhârî, Cum’a 2, 5, 12; Müslim, Cum’a 1, 2, 4; Tirmizî, Cum’a 3; Nesâî, Cum’a, 7, 25; İbni Mâce, İkâmet, 80) buyurması da bu konudaki duyarlılığın boyutlarını göstermektedir.

Camilerin, insanların eğitime nasıl katkıda bulunduğuna ilişkin verdiğimiz bu örnek, camilerin işlevlerinden yalnızca biridir. Camilerin esas işlevi bunun çok daha ötesindedir ve derindir. Çünkü İslam dini, toplumsal birlikteliğin yapıtaşları olan kardeşlik, dayanışma, yardımlaşma, kendisini düşündüğü kadar başkalarını da düşünme anlayışı gibi ilkelere büyük önem vermektedir. Namaz, bu ilkelerin hayata geçirilmesinde önemli rol oynar. Cemaatle kılınan beş vakit namaz, cuma namazı, bayram namazı, teravîh namazı ve diğer dini nitelikli faaliyetler, herhangi bir ayırım yapmadan insanları camide birleştirir. Orada insanlar aynı duyguları ve aynı heyecanı yaşarlar. Toplumun en üst kesiminde bulunanlardan en alt kesimlerine kadar bütün insanlar, makamdan, mevkiden ve dünyalık değerlendirmelerden sıyrılmış olarak

girerler camiye. Orası artık tam bir eşitlenme yeri haline gelir. Bu durum, geçmişte İslam toplumlarında sınıf çatışmalarının çıkmasına fırsat vermemiştir. İşte belki de caminin esas işlevi bu alanda kendini göstermektedir.

Medeniyetin başlangıç noktası

Cami, medeniyetin çıkış noktasıdır. Araştırmacıların görüş birliği halinde belirttiklerine göre, cami ilk İslâm toplumunun oluşumunda merkezi bir rol oynamıştır. Bu amaçla Hz. Peygamber, hicretten sonra Medine'ye varır varmaz, hemen bir mescit (Mescid-i Nebevî) inşa ettirmiş, İslâmî kurumları oluşturmaya camiden başlamış ve ilk kurulan İslâmî müessese cami olmuştur. O, ashabıyla istişare toplantılarını burada yapmış ve birçok hayırlı faaliyetin temeli camide atılmıştır. Böylece camiler, erken dönemlerden itibaren Müslümanların hayatında önemli bir yer tutmayı sürdürmüş ve İslam medeniyetinin kurulup gelişmesinde merkezi bir role sahip olmuştur.

Hz. peygamberin örneği bağlamında bakıldığında zaman camilerin, ibadet yeri olmanın ötesinde bir medeniyet merkezi olma işlevine sahip olduğu hemen fark edilir. İçinde eğitim faaliyetlerinin yapıldığı, toplumu ilgilendiren bazı konuların görüşüldüğü, evi barkı olmayanların barındığı ve daha birçok hayırlı faaliyetin yapıldığı bir mekan olarak cami, herhangi bir yerleşim biriminde hep

merkezi bir konumda olmuştur. Hatta camiler, yerleşim merkezlerinin oluşumunda belirleyici olmuştur. Yeni kurulacak olan yerleşim merkezlerinde önce cami yeri belirlenmiş, sonra şehrin diğer kısımları onun çevresine kurulmuştur. Böylece camiler, Müslümanların problemlerinin çözüme kavuşturulduğu, birlik ve beraberliklerinin pekiştirildiği, sosyal dayanışmanın temellerinin atıldığı, ibadet etmenin yanında eğitim vb. diğer faaliyetlerin sürdürüldüğü çok yönlü işlev gören müesseseler olarak hizmet vermişlerdir.

Beytullah

Bütün bunların yanında camiinin esas fonksiyonu, 'Beytullah' olması ve içinde ibadet edilmesidir. Camiler mecazen 'Beytullah: Allah'ın evi' olarak adlandırılmıştır. Bundan dolayı kutsal mekânlardır. Yüce Allah'a ibadet için yapılmış bulunan bu kutsal mekânların kutsallığının ve saygınlığının korunması gerekir. Bundan dolayı camilere abdestli olarak girilir. İçinde namaz kılma amacı olmaksızın camiin, herhangi bir zorunluluk yok iken yol gibi geçip gitmek için kullanılması caiz değildir. Aynı şekilde cami içinde dilencilik yapmak haram, alışveriş yapmak caiz değildir. Çünkü camiin saygınlığı ile bağdaşmaz.

Bir camiin bulunduğu yerleşim biriminde oturanların, o camii işlevsel hale getirmeleri dini bir vecibedir. Yoksa camiin garip kalmasının ağır so-

rumluluğunu paylaşmak durumunda kalır oranın sakinleri. Müslüman'ın cami âdâbına sahip olması gerekir. Camiin hakkını vermemek, cami âdâbı ile bağdaşmaz. Bu bakımdan mümkün mertebe namazı cemaatle kılarak ve camii işlevsel hale getirerek camiin hakkını vermek gerekir. Bundan dolayı, bir kimsenin, kendi mahalle veya yerleşim biriminde namaz kılması, diğer camilerde namaz kılmasından daha faziletlidir. Camiin hakkının bir gereği olarak, bir camide ezan okunduktan sonra, içinde bulunan kimsenin o camiye namaz kılmadan bırakıp çıkması mekruhtur. Bu tür dini hükümler, hep camiin işlevsel kılınmasına yöneliktir.

Yerleşim biriminin kimlik belgesi

Camiler, bulundukları yerleşim yerlerinin kimlik belgesi mahiyetindedir. Bir yerleşim biriminde cami varsa, orada Müslüman kimliği var demektir. Cami ile bağlantısı olanlar, kolay kolay kimliğini kaybetmez. Çünkü cami ile irtibatı olmak demek, din ile irtibatı olmak demektir. Din ise kimliğin korunmasının en önemli garantörüdür. Bu anlamda "Bir adamı camiye devam ediyor görürseniz, onun imanına tanıklık ediniz. Çünkü Yüce Allah, 'Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder...' (Tövbe, 18) buyurmuştur"

(Tirmizi, İman 8 (Hadis No: 2617) hadis-i şerifini unutmamak gerekir. Herhangi bir yerde İslâmî kimliğin kurulmasında, korunmasında ve geliştirilmesinde camilerin çok önemli rolü vardır.

Maddi imar manevi imar

Camiin imarını anlatan ayette sözü edilen imar, elbette camilerin maddi imarını da kapsamaktadır. Ancak burada esas söz konusu olan, camiin işlevsel kılınmasıdır. Buna göre yukarıda anlatılan işlevlerinden mahrum bırakılan camiler, dünyanın en güzel yapısı olsalar bile imardan uzak kalmış, harap olmaya yüz tutmuş demektir.

Bu anlamda camiin maddi ve manevi imarından söz etmek yanlış olmaz. Camilerin maddi mimarları, mühendislerdir, mimarlardır. Manevi mimarları ise başta imamlar, müezzinler ve vaizler olmak üzere camii işlevsel kılmada görev alan herkestir. Manevi mimarlık, maddi mimarlıktan daha zordur. Çünkü maddi mimarlığın işleyeceği malzeme, taş, demir, çimento gibi maddi yapı malzemesidir. Manevi mimarın konusu ise insandır. Manevi imarda gönüller, akıllar, duygular ele alınacaktır. Bu sebeple manevi imar, çok daha zor ve karmaşıktır. O yüzden manevi mimarlık daha bir özen ister. Manevi mimarların yetiştirilmesi de daha bir özen ister. Manevi mimarların yetiştirilmesine insanın kadri ve değeri kadar özen göstermek gerekir.

Maddi mimaride kırılan veya işe yaramaz hale gelen bir parçanın yerine bir başkasını koymak mümkündür. Ama manevi mimaride böyle bir telafi imkânı yoktur. Bir kristalin tuz buz olması gibi kırılan bir gönlün onarılması mümkün değildir. Bu yüzden maddi mimarlık için yapılan tahsilden daha fazla manevi mimarlık için tahsil yapmak gerekir.

Bir çocuğun veya bir gencin gönlünü camiye bağlamak, onlara camiye sevdirmek ve camiye bir çekim alanı haline getirmek, manevi mimarlık işidir. İşte bu alanda maddi mimarlıktaki kimi dehal gibi dehalara ihtiyaç vardır.

Geçmişte maddi mimarlıkta Sinan var idiyse, manevi mimarlık alanında da Yusuf Hemedânîler, Mevlanalar, Molla Güraniler, Molla Hüsrevler, Yunuslar, Hacı Bayram-ı Veliler vardı.

Camilere nispetle maddi imar ile manevi imar, ruh ile ceset gibidir. Ne ruh cesetsiz olur ne de ceset ruhsuz. Maddi imarın konusu zarftır. Manevi imarınki ise zarfın içindekidir, mazruftur, içeriktir.

Camiler hem maddi hem de manevi imar ile çekici hâle getirilmelidir. Beytullah olmaya, huzur iklimi olmaya elverişli kılınmalıdır. Mimari estetiğinden çevre düzenine ve sosyal tesislerine kadar hem maddi imarıyla, iyi yetişmiş sempatik (elûf-me'lûf) görevlilerinden, içinde sunulan din

hizmetlerinin kalitesine kadar hem de manevi imarıyla her bakımdan camiler, Beytullah olmaya layık hâle getirilmelidir.

Huzur iklimi

Böyle bir konuma getirilebildiği takdirde camiler, bulundukları yerleşim birimlerinde fesadın yerleşip gelişemeyeceği bir ortamın zeminini oluştururlar. Artık orada fesat boy gösteremez ve o yerleşim birimi bir huzur ortamına dönüşür. Çünkü cami ruhu fesat ile bağdaşmaz. İbadet bilinci buna engel olur. Camiye gelen arınmaya gelir. Arınma ile fesat taban tabana zıt düşer. Bu bakımdan gerçek anlamda arınma duygusu taşıyanda fesat olmaz.

İnsan camide tam anlamıyla arınmalıdır. Cami işlevi bunu gerektirir. “Camiler bir emme-basma tulumba gibi halkın içinden müminleri toplar, onlara maneviyat ve huzur ikliminde maneviyat aşısı yaparak yine toplumun içerisine dağıtır.” (Sezai Karakoç) Camide bu gerçekleşmiyorsa o camiin manevi mimarı ehliyetsiz ve yetersiz demektir.

Camiye gelen huzur bulmalıdır. Oraya gelen insanların gönlünü rahatsız edecek bir şey olmamalıdır camide. Orada politik çekişmelere, ideolojik tartışmalara yer verilmemelidir. Oraya gelen, orada huzur bulacağını bilerek gelmelidir. Dış dünyanın günlük gailelerinden bir nebze ol-

sun kurtulup huzur bulmak için kendini camiye atan insan, bir huzur iklimine girdiğinin farkında olmalıdır. Orada yalnızca İslam'ın kardeşlik şuuru egemen olmalıdır. Orada insan, arınma tutkusunu gerçeğe dönüştürebilmelidir. Bu tutkuya sevk edecek olan da manevi mimarlardır. Orada insanlar saf ve duru tevhid inancını doya doya yaşamalı ve gerçek özgürlüğe kavuşmalıdır.

Özgürlük alanı

Bazıları için ilgisiz gibi görünse de kanaatimizce cami özgürlüğün başladığı yerdir. Çünkü kişinin özgürlüğünü en fazla kısıtlayan, çeşitli zaafarla iradesini kuşatma altına alacak şekilde kendi etrafına ördüğü surlardır. Cami, kişinin bu surlardan kurtulma fırsatı bulduğu yerdir. Kişinin bin bir kuruntuyla oluşturduğu, başkalarına tahakküm anlayışı, her kesimden insanla eşit şartlarda aynı safa durmakla yerle bir oluverir. Böylece Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, "Saflarınızı düz tutunuz. Omuzları bir hizaya getiriniz. Aralıkları kapayınız. Saf düzeni için elinizden tutup çeken kardeşlerinize yumuşak davranınız. Şeytanın girebileceği boşluklar bırakmayınız. Allah, safları bitişik tutanların gönlünü hoş eder. Safları bitişik tutmayanlara Allah nimetlerini lütfetmez." (Ebû Dâvûd, Salât 93, 98) mesajının ışığında her kesim insanla aynı safa durabilen insanlar, özgürlüklerini kısıtlayan bu cahiliye zihniyetinden kurtulmuş

olurlar. Aynı şekilde nefsin hegemonyasından, şeytanın tasallutundan ve insanın iradesini ipotek altına alan yanlış toplumsal yönelişlerin baskısından da kurtulma alanıdır cami. Çünkü insan orada Allah'tan başkasına kul köle olmama özgürlüğüne kavuşur. Dolayısıyla camiye giren, özgürlüğünü kısıtlayan çeşitli takıntılardan kurtulma fırsatı bulduğu için, gerçek özgürlük alanına girmiş olmaktadır. Artık orada nefsin kötülöklere sürükleyici baskısı yoktur. Şehvetin baskı alanı değildir orası. Hatta zihnini işgal eden tüm işgalcilerin baskısı da yoktur orada. Bu bakımdan cami, gerçek özgürlük alanıdır. Orada tek ve yegane hüküm ve hikmet sahibinden başka hiç kimseye boyun eğilmez. Onun için gerçek özgürlük alanıdır cami. Huzur iklimidir. “Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin.” (Cin, 18)

Çokluğun Birliğı

Sadık Yalsızuçanlar

Yeryüzü mescittir. Mescit, secde yeridir. İnsanın Allah'a en yakın olduğu andır. Bir kutsi haberde Allah, 'kulum bana bir adım gelirse Ben ona koşarım' buyurur.

İnsanla Allah'ın birbirine gidişindeki yarı yol karşılaşmasına menzil denir. Menzillerin en güzeli secdedir.

Müminlerin alnında secdeden ısıltılar oynar.

Secde ehli her birey açısından bir toplanma yeri olan cami, aynı zamanda Allah'ın güzel isimlerindendir.

El-Cami, 'Allah'ın çevresi' anlamına gelir. Cami bu yönüyle Allah'ın kutsal evidir. Orada farklı dilleri konuşan, farklı işlerle uğraşan, farklı kimlik ve ilgilere sahip müminler bir araya gelir ve Allah'ın Cami adı onları toplar.

Âl-i İmran suresi 9. ayette geçen el-Cami adı, 'bir araya toplama' anlamındadır: 'Geleceğinde kuşku

bulunmayan günde insanları bir araya toplayan Sensin. Şüphe yok ki Allah va'dinden dönmez.' Buradaki 'toplama' eylemi, secde mahalli olan cami için de geçerlidir.

Allah, el-Cami adıyla tüm var olanları kendinde toplar. Bu adın Konevi'ye göre, sürekli toplama özelliği vardır, sahip olduğu biricik ilke, 'toplama', 'bir araya getirme'dir. Konevi şöyle der: 'Bu adın ilkesinin tecellisi olarak bütün var olanların düzeylerinin fertleri, Hakk'ın hamdini anmak üzere toplanmışlardır. Madem arz bir mescittir, orada yaşayan insan ve tüm varlıklar sürekli O'nu anıp, O'na hamd ederler. Eğer toplanmanın (cem) otoritesi olmasaydı, Allah'ın isim ve sıfatlarının çokluğu belirmezdi. Mücadele suresi 7. ayette şöyle buyrulur: 'Üç kişilik bir grup yoktur ki dördüncüsü Allah olmasın, beş kişi yoktur ki, altıncısı O olmasın ya da daha az veya fazla.' Demek ki Allah, Cami adıyla toplar ve O'nu tesbih etmek üzere camiye toplanan müminlerin de arasındadır, onlarla birliktedir.

Cami, çokluğun birliğinin de adıdır. O halde birde çokluk, çoklukta da birlik ilkesi tecelli eder. Varlıkların çokluğu birlik ilkesindendir, birliğin tecellisi ise çokluk ile. Yani var olanlar birbirinin aynı olmadığı gibi gayrı da değildir. Ayrılık vardır ama gayrılık yoktur. Her varlık Allah'ı tesbih eder, varlığın tümü O'na hamd eder.

Biz ‘çokluğun birliği’ ilkesinin kusursuz tecellisini camilerimizde gözleriz.

İslam müminlerinin mabetlerinde çokluğun birliği ilkesi mutlak anlamda gerçekleşir.

Cami kentlerde ilahi merkezdir. İnsanları günde beş kez secdeye çağırır. Kentin dört bir yanından insanlar birer birer gelirler ve orada toplanırlar. Cem ilkesi çevresinde toplanırlar. Allah’ın el-Cami adının gölgesine girerler. O’na hamd ile tesbihte bulunurlar, kendileriyle O’nun arasında bir merdiven olan namaza dururlar ve O’na uruc ederler. Namaz müminin miracıdır. Cami, bu miracın mahallidir.

Cami aynı zamanda içinde ifa edilen namazın ruhuna uygun olarak varlık mertebelerinin tümünü ihtiva eder.

Kıyam Rububiyeti, secde ubudiyeti temsil eder. Rûku, ikisini birleştiren berzahtır. Celse, Allah’ın arşı istiva etmesinden kinayedir. Selam ise O’nun güzel isimlerindendir. Teşehhütten sonra çıkış selamı O’na verilen veda selamıdır, ikinci selam ise manevi miracın sonunda dönülen varlığa verilen ilk selamdır.

Camide bu sır gerçekleşir ve mümin namazla birlikte Rabbine doğru yücelir.

Namazın yanı sıra içindeki kıraatın da caminin gerçeğini taçlandığı söylenmelidir.

Cami sadece secde mahalli değildir. Orada müminler birbiriyle buluşur, halleşir, istişare eder, tartışır, tanışır, ‘gelin tanış olalım’ın sırrına erer, muhabbet ve şevkle Rabbine doğru kanatlanır. Gündelik yaşamın hay u huyu arasında namaz hem dünya kirlerinden arınmak için bir imkan hem de zihnin çokluktan kurtularak İlahi Birlik ilkesine dönüşünü sağlar. Demek ki cami, insan zihninin birliğini de sağlar. O’nu kesretin tabakalarından çekip alır. Sadece müminleri birleştirmez, onları derleyip toparlamaz, aynı zamanda evrenin ilahi birliğini zihni düzeyde yeniler.

Ne güzel, ne gizemli ve zengin mabetlerimiz var. Selimiye’de kılınan bir sabah namazı, Süleymaniye’de eda edilen bir cuma namazı, Bayezid camiinde Ramazan-ı Şerifte dinlenen bir mukabelenin tadı ve hakikati bir başka olmalıdır.

Evlerimiz de mescittir, temiz, arı kalmış her doğa parçası, arzın her yeri de mescittir ama özellikle selatin camilerimiz, Allah’ın el-Cami adıyla tecelli ettiği görkemli mekanlardır. Sadece Osmanlı mescitleri ve camileri değil, İslam öğretisinin indiği andan bu yana dünyanın tüm yerlerinde inşa edilmiş olan o güzelim camiler, çokluğun birliğini sağlamakla kalmıyorlar, bize, hakikat, iyilik ve güzellik’in içkin olduğunu da anlatıyorlar. Bu denli sağlam inanan insan o kadar iyilik üzere

olur ki, bu güzellik biçiminde taşar. O güzellik caminin birlik ilkesinin koruyucusu olmasındandır.

Nasıl ki Allah'ın el-Cami adı insanı birliğe çekiyor-
sa, cami de insanı Allah'ın güzel isimlerinin gölge-
sine çağırır.

Gelin ve her vakit O'na biatınızı yenileyin.

Siz tevhid ehliniz, toplanın, çoklukta birlik olun.

okluk aldatıcıdır, camiye koşun, cem olun ve
tevhidi gerçekleřtirin.

Caminin ruhu birliğin ruhudur.

Eğitim Merkezi Olma Yönüyle Camilerimiz

Prof. Dr. Nesimi Yazıcı

Bilindiği gibi cami/mescit, İslâm müesseselerinin ilki ve en devamlısıdır. Çünkü caminin ortaya çıkması, İslâm'ın kabulünün cemaat düzeyine ulaşması ve ibadetler içinde pek mutena bir yere sahip bulunan namazın cemaatle burada ifa edilmesi; bir yerde varlığını koruması ise, orada bizzat Müslümanların mevcudiyetiyle alâkalıdır. Bundan dolayı da Müslümanların bulunduğu her yerde mutlaka camiler var olmuşlardır. Aslında ilk defa gittiğimiz gördüğümüz, hakkında önceden bir bilginin de bulunmadığı bir belde, Müslümanların yaşayıp yaşamadıklarının yegâne göstergesi, orada bir cami ile karşılaşp karşılaşmamamızdır, denilse yanlış olmayacaktır. Söz konusu olan Müslüman Türklerin geçmişte yurt edindikleri veya hâlâ yaşadıkları bir yerleşim birimi ise, göğe uzanan minareleriyle camilerin, buranın en dikkat çekici yapılarını oluşturacağı şüphesizdir.

İslâm müesseselerinin en eskisi ve en devamlısı olan camilerin birinci fonksiyonları, namazın cemaatle ifa edildiği mekânları oluşturmalarıdır. Bununla birlikte akıp giden zaman içerisinde camilerimize, coğrafyanın ve ihtiyaçların farklılaşmasıyla paralel olarak değişik işlevler yüklenmiştir. Müslümanlar için bu alanda uyulması gereken ilk ve en esaslı örnek, Medîne-i Münevvere'deki Mescid-i Nebevî ve onun bizzat Hz. Peygamber döneminde üstlenmiş olduğu fonksiyonlardır. Yani dine uymayan fiiller olmadıkları takdirde camiler, İslâm toplumlarının bütün ihtiyaçları için kullanılabilmişlerdir/kullanılabilirler. Fakat hiç şüphesiz İslâm mabetlerine namazın haricinde en yakışanı, birer eğitim-öğretim müessesesi olarak kullanılmalarıdır. Bu durum ilk vahiyde “okumanın” emredilmesi ve Mescid’ine giren Hz. Peygamberin, gruplar halinde bulunan sahabesinden ilimle uğraşanlara yaklaşılarak; “Ben mualim olarak gönderildim” buyurmasına da uygun düşmektedir. Gerçekten de camilerimiz, on beş asırlık İslâm tarihinde, en büyük yerleşim merkezinden en küçük köydekine kadar, birer okul olarak kullanılabilmişlerdir.

Hız. Peygamberin Medîne’de planlaması ve inşaatına doğrudan katılmış olduğu Mescid-i Nebevî, bütün sadeliği içerisinde üç ana bölümden oluşmakta idi. Bunlar esas olarak namazın kılındığı

bölüm, Hz. Peygamberin muhterem eşlerinin ikamet ettikleri odalar ve evsiz barksız sahabenin barındığı, Suffe diye isimlendirilen kısımdı. Hz. Peygamber Mescidinde, İslâm toplumunun ilk muallimi/öğretmeni sıfatıyla, gerek namazlardan önce ve gerekse namazlardan sonra Müslümanlara söylemesi gerekenleri söyler, sorduklarına cevaplar verirdi. Böylece onları bilmedikleri konularda aydınlatırdı. Bununla birlikte Hz. Peygamberin Mescidiyle eğitim-öğretim kurumu olarak mektep arasındaki ilişkiden söz edilmek gerektiğinde, öncelikle hatırlanması gereken Suffe ve burada barınan Müslümanlar (Ashâbu's-Suffe)'dir.

Sayıları zaman içerisinde 70 ile 400 arasında değişebilen Müslüman'ın barındığı Suffe, İslâm tarihinin ilk okuludur. Buradaki Müslümanlar Ubâde b. Sâmit gibi bazı öğretmenlerden yazma-okuma dersleri alabildikleri gibi, diğer kardeşlerine nazaran daha uzun süre Hz. Peygamberle birlikte olabiliyorlar, dolayısıyla İslâm'ı öğreniyorlar ve gerektiğinde de aralarından seçilenler, dinlerini anlatmak üzere muhtelif yerlere tebliğci veya öğretmek üzere öğretmen olarak gönderilebiliyorlardı. Böylece İslâm tarihinin hemen başında mescit, diğer fonksiyonları yanında, bir eğitim-öğretim yeri olarak kullanılabiliyor, bizzat mektep fonksiyonuna da sahip Suffe ile de aynı çatı altında yer alması söz konusu olabiliyordu.

Müslümanların İslâm'ı Hz. Peygamberin önderliği ve kılavuzluğunda yaşamaları esas ise, ilerleyen zaman içerisinde İslâm dünyasının değişik merkez veya taşralarındaki camilerde de eğitim-öğretimin yapılmış olmasını, en azından prensip olarak, doğal karşılamak gerekecektir. Gerçekten de durum bu teoriye uygun bir gelişme göstermiştir. Küçük mescitlerde Kur'an'ın okunması yanında, düzenli olmasa da vaazlar ve her cuma ile bayramlarda hutbelerle cemaat dinî konularda bilgilendirilmiştir. Büyük mescitler/camiler içinden ise gerçek bir örgün eğitim kurumu hüviyetine hakkıyla sahip olabilen çok sayıda örnekler çıkmıştır. Zaman içerisinde öğrenim yeri olarak medreseler kurulduğundaysa, camiler ya hemen bitişikte, yahut da bizzat medresenin tamamlayıcı bir parçası olarak onun içerisinde bulunmaya devam etmiştir.

İslâm dünyasının değişik bölgelerindeki camiler içerisinde, eğitim-öğretim faaliyetleri dolayısıyla bilhassa hatırlanması gerekenler arasında Şam, Bağdat, Kahire, Tunus, Tlemsen, Kurtuba, Buha-ra, Semerkant, İsfahan ve İstanbul gibi merkezlerdeki en başta gelirler. Buraların belli başlı camilerindeki ilim halkalarında dönemlerinin önde gelen âlimleri dersler vermiş, çok sayıda ve zaman zaman farklı yaşlarda, değişik sosyal statülerdeki ilim talipleri öğrenim görmüş, kendilerini

geliştirmişlerdir. Nitekim İslâm âleminin büyük-
lüklerinde ittifak ettiği başta İmam-ı Âzam Ebû
Hanife, İmam-ı Şâfiî, İmam-ı Mâlik, Hasan-ı Basrî
... vb. pek çok din âliminin öğrenim hayatlarında
camiler mühim yer tuttuğu gibi, bizzat onların
da camilerde dersler vermeye devam ettikleri bi-
linmektedir. Bu vesileyle unutulmaması gereken
bir husus da cami derslerinde yalnızca dinî eği-
tim-öğretimin söz konusu olmadığıdır. Bu alan-
daki gelenek Hz. Peygambere kadar gitmekteydi
ve İslâm âleminin farklı devirlerinde birçok cami,
dinî ilimlerin dışındaki muhtelif alanlarda da öğ-
renim görülen yerler olmuşlardı.

Camilerimizin eğitim-öğretimle ilgileri söz ko-
nusu edildiğinde hatırlanması gereken bir konu
da buralardaki kitaplar ve kütüphanelerdir. İslâm
tarihinde hayatın muhtelif alanlarını hedef alan
vakıflar kurulduğunu, çeşitli yardımlaşma kurum
ve kuruluşları oluşturulduğunu bilmekteyiz. Hal-
buki ilim adamları günümüzde de olduğu gibi,
çoğu defa yetersiz maddî imkânlarla hayatlarını
sürdürdüklerinden, bu gibi kuruluşlara parala-
rıyla katkıda bulunamamaktaydılar. Bununla bir-
likte onlar da yazdıkları eserlerin birer nüshasını,
sadaka-i câriye olmak üzere, uygun gördükleri
bir camiye bırakabiliyorlardı. Gerek bu şekilde ve
gerekse satın almalar suretiyle birçok camide ol-
dukça zengin kütüphaneler oluşmuştu. Bu şekil-

de toplanan kitaplar, caminin uygun bir yerinde korunur ve arzulayanların mütalâalarına sunulurdu. Bazı defa daha da ileri gidilerek cami kütüphaneleri için müstakil birimler de oluşturulurdu. Bu yolda örnek vermek gerekirse Merv'deki Azîziye ve Kemâliye isminde iki vakıf cami kütüphanesinin kurulmuş olduğunu ve bunlardan birinde, o dönem şartlarında pek büyük bir yekûn oluşturan 12.000 cilt kitap bulunduğunu ifade edebiliriz.

İslâm âleminde bazı camilerin öğretim mekânı olarak üstlendikleri işlev, ibadet mahalli olmadan daha da ileride bulabilmiştir. Tabiatıyla bu vadide öncelikle hatırlanacak camilerin başında Kahire'deki Ezher Camii gelir. Mısır'ın Fatımîler tarafından alınışından bir sene sonra 22 Haziran 972'de cami olarak açılışı yapılan Ezher, oldukça kısa bir süre bu fonksiyonunu yerine getirmesini müteakip Fatımî halifesi Aziz (976-996) tarafından, vezir Yakub b. Killis'in teklif ve teşvikiyle bir öğretim kurumuna çevrilmiştir. İlerleyen zaman içerisinde Fatımî halifelerinin yakın ilgisine mazhar olan Ezher, bu sırada zengin vakıflarla desteklenmiştir. Eyyubîler döneminde bir süre önemini yitiren Câmiu'l-Ezher, Memlûkler iktidarı ele aldıklarında tekrar eski gücüne kavuşmuştur. Bu olumlu gelişmede, Doğu İslâm dünyası Moğol istilâsıyla büyük çapta tahribata maruz kalır, Batı'da Endü-

lüs'teki İslâm medeniyeti de kendi şartları içerisinde gerilerken; Ezher'in merkezî vaziyeti yanında, Mısır'ın iktisadî ve kültürel durumu, ayrıca da yabancı istilâlarından korunmuş olmasının rolü bulunmaktadır. Neticede bu gelişmeler eğitim-öğretim alanında dikkatlerin Ezher'de odaklaşması sonucunu doğurmuş, hakkını vermek gerekirse, Ezher de üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Osmanlılar dönemi de onun başarılı hizmet devrelerinden birini oluşturmuştur.

Camiler Türk-İslâm tarihi genelinde olduğu kadar, Karahanlılar ve Gaznelilerden başlayarak Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları ve Osmanlılar ekseninde devam eden süreçte de; en küçüğünden en büyüğüne, mezradaki, obadaki, köy veya mahalledeki mescitlerden büyük şehirlerin merkezlerindeki cuma camilerine, Ulu camilere, Selâtîn camilerine kadar hangi hacim ve statüde olurlarsa olsunlar, mutlak eğitim-öğretim mekânı olmak fonksiyonunu da üstlenmeye devam etmişlerdir. Osmanlılar döneminde İbtidâî denilen ilköğretim kurumları, çoğu defa camilere bitişik veya onun müstemilâtı arasında yer aldıkları gibi, daha ileri düzeyde eğitim-öğretim veren medreseler ise; bazen bir külliyenin eşit şartlarda bir üyesi olarak cami ile birlikte, bazen bir büyük caminin hemen yakınında, bazen de içinde bir küçük mescidi içeren yapılar bütünü olarak var olmuşlardır. Yani Osmanlı ülkesinde okul/

mekteple cami/mescit hiçbir zaman birbirinden uzak düşmemiştir. Tabiatıyla Osmanlı camilerinde dersiâm hoca efendilerin başta medrese öğrencileri olmakla birlikte, arzu eden herkese açık olan ders halkalarıyla, bir biçimde örgün eğitim içerisinde yer almış oldukları şüphesizdir. Bunlar yanında Osmanlı ülkesinin camilerinde, özellikle de büyük camilerde başta cuma ve bayram günleri olmak üzere, diğer mübarek gün ve gecelerde, üç aylarda ve vâkıfın uygun gördüğü diğer zamanlarda yoğun bir vaaz ve irşat faaliyetinin sürdürüldüğünü ifade etmemiz yerinde olacaktır.

Bir an için gözlerinizi kapatın ve zaman tüneline biraz ilerleyerek geçmişin bir Ramazan ikindisinde Ayasofya, Sultan Ahmed, Bayezid veya Süleymaniye camilerinden birinde olduğunuzu düşünün. İsterseniz Bursa'ya kadar gidin, Ulu Cami'nin ruhaniyetine dalın. Hiç şüphesiz karşınıza üç beş mukabele halkasıyla çevresinde okunan Kur'an-ı Kerim'i huşû ile takip edenler ve yine bir o kadar da, birer sütun kenarında dinleyenlerine hitap eden vaizler çıkacaklardır. Az okuyan, yazılı kültür kaynaklarından ziyade sözlü kaynaklara yönelme eğiliminde bulunan insanımız için bunların ne kadar önemli olduğunu izaha bilmem hacet var mıdır? Gelişen ve değişen şartlarda camilerimizi, Müslümanlar için en faydalı mekânlar haline getirmeye çalışmak yalnızca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın değil bütün inananların görevidir.

Modernleşen Toplumda Camilerle Din Görevlilerinin Değişen Roller

Dr. Ahmet Çekin

Modern dünyada, müntesiplerinin sadece ibadet ihtiyacını karşılayarak yaşayan bir din kurumu bilinmemektedir. Dini kurumlar değişimin yıkıcı etkisinden kendilerine yeni hizmet alanları açarak, topluma neden gerekli olduklarını hizmet üreterek göstermişler ve maddi manevi ihtiyaç sahibi insanların ayağına hizmet götürerek varlıklarını muhafaza edebilmişlerdir. Bugüne kadar Anayasa ve kanunların verdiği güçle varlığını sürdüren ve görevini ifa eden Diyanet İşleri Başkanlığının Avrupa Birliği sürecinde çeşitli yapısal ve fikri sorunlarla karşılaşacağı muhakkaktır. Bu sorunların çözümünde, Kurumun dinî karakteri yanında sosyal hizmet üretme ve bunun için imkanlarını seferber etme kabiliyeti belirleyici olacaktır. Kurumun modern toplum şartlarında yaşayan insanlara sosyal hizmet üretebilmesi idarî, malî ve hukukî bazı düzenlemeler yapmasını icap ettirmektedir. Bu tür bir faaliyetin Başkanlık mer-

kezini, müftülükleri, camileri ve cami görevlilerini ilgilendiren boyutları vardır.

Camilerin ve din görevlilerinin, tarihte bugünkü konumlarına göre çok farklı görevler icra ettikleri bilinmektedir. İslamın ilk dönemlerinden itibaren camiler; eğitim-öğretim, mahkeme, misafirhane, resmi daire gibi fonksiyonlar icra etmişlerdir. Osmanlı toplum örgütlenmesinde de, camilerin çeşitli fonksiyonlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Gerek şehirlerde gerekse diğer yerleşim alanlarında cami merkezli bir şehir mimarisi ve sosyal hayat organizasyonu hemen hemen ülkenin her tarafında görülebilmekte idi.

Cumhuriyetle birlikte, resmi ve sivil örgütlerin toplumsal işlev ve fonksiyonları yeniden tanımlanmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile kabul edilen Anayasa ve çıkarılan kanunlar, bu tanımlamanın birer aracıdır. Modern bir toplum ve devlet kurmayı amaçlayan yeni düzende uygulamaya konan modernleşme projesi çerçevesinde camilerin çeşitli sosyal görevleri diğer devlet kurumlarına verilmiş, cami görevlilerinin fonksiyonları da ibadetleri yönetmekle sınırlandırılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sosyal şartlar itibariyle, takip edilen politika anlaşılabilir. Ancak bugünkü şartlar açısından Türkiye'deki anayasal düzene karşı, cami ve din görevlileri merkezli bir muhalefet hareketi Başkanlığın tarihinde ne olmuştur ne

de bunun imkanından bahsetmek mümkündür. Toplumun modernleşmesine paralel olarak oluşturulan idari, hukuki, sosyal ve siyasi yapısı herkes tarafından kabul edilen ve savunulan bir temele oturmuştur.

Bu sebeplerden dolayı birer dini müessese olarak camiler ile din görevlilerinin fonksiyonlarının, özellikle şehirlerde ve büyük ilçelerde yeniden tanımlanması zarureti hasıl olmuştur. Bu tanımlamada ülkemiz içinde yaşanan göç hareketleri, yükselen eğitim seviyesi, artan gelir miktarı, değişen yaşam tarzı, şehirleşmenin ortaya çıkardığı sosyal problemler, resmi ve sivil kurumlarla işbirliği gibi hususlar göz önüne alınmalıdır.

Bu bağlamda, özellikle göç alan şehirlerdeki camilerimizin çevre ile irtibatı, sadece namaz kılınan yer olmakla sınırlı kalmamalıdır. İnsanların camiye geliş amaçlarında bir farklılık meydana gelebilmesi için çevrede yaşayan insanların bazı maddi ve manevi sorunlarının çözümüne mütevazı katkı yapılabilmelidir. Halkımızın ibadet ihtiyacını karşıladıktan sonra üstlenebileceği konularla ilgili olarak, aşağıdaki tekliflerin en azından yeterli alt yapısı olan camilerde denenmesi gereği üzerinde önemle durulmalıdır:

1. Yeterli alt yapısı olan camiler, birer Halk Eğitim Merkezi olarak düşünülmelidir. Bugünkü şehir hayatı içerisinde ailelerin çocuk yetiştirme,

eğitim, sağlık, güvenlik gibi konularda yardıma ihtiyaçları vardır. Bu ve daha özel alanlarda Türkiye’de yetişmiş insanlardan istifade edilerek, müftülüklerle işbirliği halinde cami çevresinde yaşayan insanlara bilgilendirme programları uygulanmalıdır. Bu faaliyetler için, cami çevresinden gönüllü çalışma grupları oluşturulabilir.

2. Camiler çocuklara, gençlere ve kadınlara da hitap edebilmelidir. Bunun için cami dernekleri bünyesinde kadın kolları oluşturulmalı, camilerin müştemilatı içerisinde kadınlar için faaliyet alanları ayrılmalıdır. Bu alanlar marifetiyle çevredeki kadınlara yönelik kültür ve eğitim hizmeti yapılabilmelidir.

3. Camilerde bir kütüphane, mümkün olan yerlerde bilgisayar ve internet imkanı sağlanmalıdır. Bu suretle çocukların camiler ve din görevlileri ile çok pozitif ilişki kurabilmeleri sağlanmış olacaktır.

4. Camilere devam eden çekirdek cemaat grubu bilindiği üzere yaşlı ve emekli insanlardan meydana gelmektedir. Zamanını geçirecek değişik alternatiflerden yoksun olan bu kimselere, camiler bünyesinde rahat edebilecekleri, itilip kakılmadan oturup sohbet edebilecekleri, istedikleri zaman çay kahve içebilecekleri bir yer temin etmek, burasını bu insanların kullanımına hazır halde bulundurmak, onlar için çok önemli bir hayat yardımıdır. Emeklilik ve yaşlılık durumunun in-

sanlar üzerindeki menfi etkilerini anlamaya çalışmak, onların ufak tefek kusurlarını hoşgörü ile karşılamak, görevlilerimizin yapmaları gereken bir insani vecibe olarak bugün daha da önemli hale gelmiştir.

Bugünkü toplumsal şartlar muvacehesinde cami görevlilerimiz ise imamet ve hitabet görevi yanında şu konularda daha aktif olabilirler:

1. Görevlilerimiz ilk önce her gün muhatap oldukları çekirdek cami cemaatini iyi tanımalıdırlar. Buradaki tanımadan maksat, ismen veya şahsen kişileri bilmek değildir. Kişinin geldiği yeri, eğitimini, mesleğini, ailesini, ekonomik durumunu, özel ilgilerini ve problemlerini bilmektir. Bu amaçla görevlilerimiz, cemaati tanıma formu geliştirebilirler. Bunun yararı, her gün beraber olunan insanlara onların hassasiyetlerine göre davranabilme ve onlarla karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki tesis edebilmek olarak görülecektir.

2. Bu konuda ikinci önemli kriter, cuma cemaatini tanımaktır. Cuma cemaati genellikle o mahallede oturan ve çalışan insanlardır. Din görevlisinin bulunduğu çevredeki iş hayatından ve iş hayatının sorunlarından haberdar olması gerekir. Bu sebeple din görevlilerinin çevre haritası çıkarmaları, çevrelerinde hangi iş yerleri ve ticari müesseselerinin bulunduğunu tespit etmeleri gerekir. Bu bilgilere göre cami görevlilerimiz ce-

maate herhangi tavsiyede bulunurken, kime neyi tavsiye edeceğini bilebilecektir.

3. Cami görevlilerinin bu konuda tespit etmeleri gereken üçüncü mesele, o mahalde oturan ailelerle ilgili bilgilerdir. Mahalle imam-hatibi olmaları itibariyle her an kendileri ile karşılaşabileceği, evlerine misafir olabileceği kimseler olarak çevrede oturan ailelerin menşei, eğitim seviyesi, gelir durumu, tespit edebiliyorsa ailevi sorunları, komşuları ile ilişkiler açısından ailelere ait bilgilerde cami görevlilerinin bu kimselerle doğru ilişki kurabilmeleri açısından önemlidir.

4. Bir cami görevlisinin çevresinde sosyal bir figür olarak rol oynayabilmesinin diğer bir önemli şartı da çevresindeki resmi kurumlarla olumlu diyalog kurmasıdır. Her mahallede okul, karakol, belediye, muhtarlık, çocuk yuvası, huzurevi, öğrenci yurdu ve okullar bulunmaktadır. Bu müesseseler birer sosyal hizmet birimleridir. Cami görevlilerinin bu merkezlerden ve faaliyetlerinden haberdar olmaları, karşılıklı yardımlaşmayı ve cemaat içerisindeki yardıma muhtaç insanların buralardan istifade edebilmelerini sağlar.

5. Cami görevlilerimiz çevrelerinde yaşayan insanların yaşantısına gerekli zamanlarda eşlik edebilmelidirler. İnsanlar doğum, evlenme, hastalık, ölüm anlarında, büyük başarılar elde ettiklerinde veya büyük zararlara uğrayıp iflas ettiklerinde,

hayatlarını ilgilendiren önemli kararlar arifesinde, çeşitli ailevi sorunları olduğu zamanlarda etrafında güvenilebileceği insanlar ararlar. Bir cami görevlisinin mahalle sakinlerinin bu zamanlarını gözetip onlarla kriz anlarında ilgilenmesi, teskin edip tesellide bulunması, iyi günlerinde sevinçlerine ortak olması, cami imamlığı yanında mahallede önemli ve faydalı bir kişilik haline geldiğinin bir göstergesidir.

6. Cami görevlileri, çevrede yaşayan insanların rahat ulaşabilecekleri kimseler olmalıdır. İnsanların her türlü derdini anlatabileceği sır saklayan, güvenilir bir karaktere sahip olmalıdırlar.

7. Cami görevlilerimiz toplumun geçirdiği değişikliğin de farkında olmalıdırlar. Bugün Türkiye’de okullaşma oranı çok yükselmektedir. Üniversite mezunu, meslek sahibi hatta yabancı dil bilen insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu olguyu göz ardı eden imam-hatiplerimiz; eski usul, insanların hayatına sınırlama getiren, kendine göre norm koyan, kişileri yargılayan, onları mahkum eden tavır içinde olmamalıdır. Bugün Türkiye’nin toplumsal yapısı, eskiye göre kıyaslanamayacak tarzda karmaşık bir organizasyona sahiptir. Devlete ve özel kuruluşlara ait çok sayıda kurum, toplumun yararı için çalışır. Okullar, üniversiteler, mahkemeler, ticarî kuruluşlar, meslek kuruluşları ve diğerleri modern toplum düze-

ninin vazgeçilmez ögeleridir. Bu kurumların yetki ve hizmet alanına giren konularda insanları buralara yönlendirmek, buralardan hizmet almalarını sağlamak gerekir. Cami görevlilerimizin çevresindeki insanlara yapacakları en önemli hizmetlerden birisi de bu olmalıdır.

Gönül Birliğinin Merkezi Camilerimiz

Musa Tektaş

Gönül birliğinin merkezi camilerimiz, can evlerimiz. Bizleri toplayan, bir araya getiren daha doğrusu “ben”leri “biz” yapan kutsal mabetlerimiz. Allah’ın huzurunda saf tuttuğumuz, ilahi neşe ile Hakk’tan gayrısını unuttuğumuz en müstesna ibadet yerimiz. Tevazu ile alnımızı yere koyduğumuzda, makbul olur secdelerimiz. Rabbimize en yakın olduğumuz o an ki, şeytandan insanı ayırt eden en büyük hünerimiz. İçiyile, dışıyla içimizi ve dışımızı billurlaştırır tertemiz...

Allah’ın evi Beytülharamdır, dünyadaki ilk mescid. Ondan sonra Mescid-i Aksa’dır. Buna da tarih şahit...

Mekke’den Medine’ye hicret ederken Âlemlerin Efendisi, konakladığı yerde bir mescid inşası oldu tavsiyesi... Taş toplarken gayretli hizmetinden dolayı Ammar b. Yasir oldu Kuba mescidinin bânisi... Takva üzere bina edilen bir yapı samimiyet âbidesi...

Peygamberimizin Medine'ye hicretiyle fazilet menbaı, muhabbet mekânı, inkişaf merkezi olan nurlu mescid, "Mescid-i Nebevî"nin temelleri atıldı. Risalet tâcının taşıyıcısı inşaatında çalıştı, yapımına bizzat katıldı. Onun için bu nebevî nur âbidesi, fazilet bakımından Kâbe'den sonra tutuldu.

Güzellik dini yayıldıkça, rahmet tomurcukları serpildikçe, her yerleşim yerinin bir mescidi oldu. Eski mabedler yeniden can buldu. Putlardan temizlenen mekânlar gönül merkezine tebdil oldu...

Allah'ın mescidlerini; inananlar, namazı dosdoğru kılanlar, başkasından korkmadan imar ederler... Bu dünyada bir mescid yaptıranlar, ahiret âleminde bunun karşılığında bir köşke giderler... Camilerle şeref bulmuş yeni fethedilen yerler... Cami medeniyeti üzere şekillenmiş planlanan şehirler... Bunu böyle görmüş böyle uygulamış Hz. Ebubekir'ler, Hz. Ömer'ler, Hz. Osman'lar, Hz. Ali'ler...

Dört minareli camileri gördükçe dört büyük halifeyi hatırlarız hep. Bunu ne güzel ifade eder bir na'tın şu beyiti:

Çar-ı yâri çar-ı erkânı durur İslâm'ın

Sıdk u adl ü hilm ü re'fettir Muhammed Mustafa

Hız. Ebubekir'in sadakatinin, Hız. Ömer'in adaletinin, Hız. Osman'ın yumuşak huyluluğunun, Hız. Ali'nin merhametinin kaynağı, İslâm dininin erkân güzelliikleri, Hız. Muhammed (s.a.s)'in Kur'an ahlâkıdır.

Allah'ın adının anıldığı, O'na kulluk görevinin yerine getirildiğı meşcidler, en kutsal ve nur-lu mekânlar. Cemaat ruhunun tesisi için birlik yuvaları camilere koşanlar cem olmanın sırrını ancak anlar. Günde beş vakit farz namazlarda, haftada bir cuma günü, yılda iki defa bayram namazlarında yan yana omuz omuza saf tutanlar, ayrılık tohumlarını cemiyetten söküp atanlar. Edepsizlik çıplaklığını örten edep libasıyla ziynetlenendir onlar. Her ülkeden, her renkten her milletten olan Müslümanların katılımıyla yılda bir kez hac vaktinde dünya çapında emsali olmayan bir beraberliğin varlığına şahit olanlar. Hindistan'dan Nijerya'ya, Güney Afrika'dan Sibiryaya, Anadolu'dan Avrupa'ya, Avustralya'dan, Asya'dan Amerika'ya kadar tüm dünyada şeytandan Allah'a sığınan müminler rahmet kapılarının açılması dileğiyle sağ ayaklarıyla camiye adım atanlar... Güzeli bir ruh hâli ile miracın sırrına erer, Rabbinin huzurunda boyun eğeri, diz çöker, ilim ve irfan öğrenir, gerçekten en şerefli varlığın insan olduğunu anlar... Yaratanın

huzurunda huzuru bulur canlar... Hulûsi Efendi ne güzel söylemiş:

Mü'minin miracıdır kalbi huzur ile namaz,
Kıl huzur ile namazın sırrı İsrâ andadır.

Kürsüden va'zu nasihat eden ilim ehli, inciler mercanlar dağıttıkça, cemaat bu kıymetli değerleri sükûnet ile satın alır. Minberde hamdele ve salveleden sonra hakkı hakikatı anlatan hatiple dikkat kesilen gönüller, manevi hazlara dalar. Kutsal ev Kâbe'ye yönelen yüzler, mihraba geçen imamla birlikte tek bir ruh olurlar. Müezzinin başta kâmeti ile tekbire hazırlanan, sonda tesbih dualarıyla niyaza kalkan eller, Mevlâ'nın yüce katından arzularını alırlar.

Bir cami medeniyeti olarak bizim tarihimize, kültürümüze daha doğrusu hayatımıza nakşolan gerçekler bizi biz yapar, manevi hayatımızın simgesi olarak, cemiyet varlığına mühür vurulur. Takva üzere bina edildiği için bu minval üzere durulur.

Cemaat olmanın, birliğin sembolü kubbeleri "çil çil" serptikçe ecdadımız yeryüzüne, yanlarına tevhid abidesi, nur saçan چراغlar olarak minareler de diktiler. Kutsal çağrı ezanı herkes duysun diye, basamak basamak yükselen taş motiflerden, şerefelerde seslendi müezzinler. Şehirleri süsleyen nur âbideler olarak semaya yükseldi alemler. Elif

şeklindeki minarelerin her biri “Allah” diyen nazik ve nârin yapılar. Yanlarındaki “h” şeklindeki kubbeleriyle “Allah” lafzının kısaltılmışı olan “Âh” oldular gönüllerde ve semâda.

Mücrimlerin işi günâh etmek, âşıkların işi âh etmektir. Hakk’ı zikrettikçe günahlar silinir, her nefeste varlığın hakikati Allah bilinir.

Mescidlerin duvarındaki levhalar, hüsn-i hat eserleri Allah’ın isminin yazıldığı ayetler, Allah’ın isminin zikredildiği müstesnâ vakitler hep “görünen ol gören ol” sırrını yeniler. Kapılar duvarlar hep O’nun aşkı ve sevgisiyle bezenmiştir. Âşığın şikayet edecek bir hâli ve mecali kalmamıştır. Niyâzımızı Allah’a yaptığımıza göre âhımız da O’nadır...

Anadolu’daki en eski camilerden biri olan Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, özgün mimarisi, estetik, kültürel ve evrensel değeri simgeleyen bir anıt olarak bizim kültür motiflerimizi taşır. Taç kapısının bir yanına Allah lafzıyla aynı kelimeleri taşıyan ve O’nu simgeleyen lâle motifi, bir diğer yanına Peygamberimizin remzi olan gül motifini işleyen ustalar samimiyet ve muhabbetlerini nakşetmişler taşla. Bu ve bunun gibi şaheserler ilahi çizgilerle bezenmiş baştan başa. Süleymaniye, Selimiye şehirlerin ufkuna düşen ahenkli çizgiler olarak ne de güzel yerlerini almışlar tarih ve coğrafyada. Sinan gibi bir ustanın emeğiyle

şekillenmiş revaklar, sütunlar, avlular, şadırvanlar. Selsebil çeşmelerden bir yudum içtikçe cemaat, serinlemiş hem içenler hem bu hayır eserini yaptıranlar.

Duvarları süsleyen çiniler, renk renk çiçek çiçek işlenmiş. Her renkten, her milletten olan müminlerin cem olduğu mabet olduğunu simgelemiş. Mavinin en güzel tonu ile turkuazın bize mahsus hayat veren rengi hayat bulmuş cami duvarlarında, yüzyıllardır yaşamış. Nice devirlerden beri tâ bize gelmiş. Kandiller, avizeler ılık ılık parladıkça, geçmişin ışıltıları günümüze aktarılmış. Simasında secde izi olan halis iman sahiplerinin alınları parlamış. Mahya mahya gökyüzüne hoşgörü mesajları “Merhaba”lar, “Safa Geldin”ler gerilmiş. Selâtin camilerde çifte müezzinler salâlar vermiş... Günde beş vakit namaz, insanımıza ne güzel de sevdendirilmiş. İlim, irfan ve edep yuvaları olan camilerimiz medeniyet merkezlerine çevrilmiş...

Ayasofya’dan Kocatepe’ye yüzyılların mimari estetiği, Eyüp Sultan’dan Şeyh Hamid-i Veli’ye, Hacı Bayram-ı Veli’ye, Hacı Bektaş-ı Veli’ye manevi birlikteliği sağlamış camilerimiz. Başta da demiştik ya, tarihin her devrinde en güzel yapılarımız, cemaat ruhunun kaynağı olan can evlerimiz, camilerimiz...

Müslüman Hayatı ve Camilerimiz

Yrd. Doç. Dr. Zülfikar Güngör

Hız. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti sonrası Medine'de ilk yaptığı işin Mescid-i Nebî'nin inşa edilişî olması, İslâm şehir mimarisinde en temel yapının cami ve mescidler olması sonucunu doğurmuştur. Camii olmayan bir şehrin İslâm şehri olması mümkün olmadığı gibi; kilisesi olmayan bir Hristiyan şehri; havra ve sinagogu olmayan bir Yahudi şehri de düşünülemez. Bu durum dünyadaki bütün din mensupları için de böyledir.

İslâm şehir mimarisinde en temel yapının cami olması sebebiyle yeni kurulan şehirlerde ve fethedilen beldelerde cami merkezli bir yerleşim oluşmuştur. Hemen her yerleşim beldemizin merkezinde, bu anlayışın bir yansıması olarak, ulu cami veya cami-i kebir denilen bir merkezî cami bina kılınmıştır. Yaşadığımız topraklarda bin yılı aşkın bir zamandır hâkim olan milletimiz, ül-

keyi baştan başa birer sanat şaheseri olan camilerle donatmıştır.

“Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve âhiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimse-ler imar eder.” (Tevbe,18) ayetine gönülden inanan bu insanların samimiyeti, mimar ve ustalarda da aynı şekilde var olunca, ortaya sıradan bir imar faaliyetinin ötesinde ibadet aşkıyla yapılmış âbide eserler çıkarmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar, “Beş Şehir” adlı eserinde bu durumu şu sözleriyle tespit etmiştir:

“Cedlerimiz inşa etmiyorlar, ibadet ediyorlardı. Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh ve imanları vardı. Taş ellerinde canlanıyor, bir ruh parçası kesiliyordu. Duvar, kubbe, kemer, mihrap, çini hepsi Yeşil’de dua eder, Muradiye’de düşünür ve Yıldırım’da harekete hazır, göklerin derinliğine susamış bir kartal hamlesiyle ovanın üstünde bekler. Hepsinde tek bir ruh terennüm eder.” (Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, MEB Yay., İstanbul 1992, s. 130)

Tanpınar’ın bahsettiği camilerimizin hepsinde terennüm eden tek bir ruh, tevhid ruhudur; Allah’ın birliği, O’nun eşi ve benzeri olmadığı inancıdır. Camilerimizin minarelerinden asırlardır okunan ezanlar, tevhid ruhunu tüm kainata kesintisiz taşımaya devam etmektedir. Ezanlar, in-

sanlığı tevhide, kurtuluşa ve saadete davet eder. İnsanı, insana kulluğun zilletinden, Allah’a kulluğun izzetine çağırır. Güneşin doğuşunun farklılığı dolayısıyla bu ilâhî davet yeryüzünün her tarafında sürekli olarak devam eder. Ezanlar, asırlardır şehadetleriyle dinin temel akidelerini beş defa bütün insanlığa camilerimizin minarelerinden ilan eder. Millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy, İstiklal Marşı’nda bunu ne güzel ifade etmiştir:

“Bu ezanlar ki şehâdetleri dinin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli”

Müslümanlar için İslâm, hayatın kendisi; camiler de bu hayatın merkezidir. Sabah namazı ile camide başlayan gün, yatsı namazı ile yine camide noktalanır ve yeni bir güne diri bir başlangıç için evlerde dinlenmeye geçilir. Günde beş vakit namazla camilerde tazelenen tevhid inancının nuru Müslümanın hayatını aydınlatmaya ve ona yol göstermeye devam eder. Camilerin Müslüman milletlerin hayatlarındaki yeri ile ilgili olarak Sezai Karakoç şunları söyler:

“Camilerimiz, toplumun en kutlu ve en canlı kurumları olduğu zamanlar, dünyanın en üstün toplumu idik. Camiyi hayattan sürmeğe başladık başlayalı, âdeta ilâhî bir ceza olarak biz de hayattan sürülmeğe başladık... Camilerinde hayatın taşıdığı Müslüman toplumlar gerçek anlamıyla en canlı hayatla taşacaklardır. Çünkü; camiden

taşarak topluma gelen hayat, ölmezlikle kuvvetlenmiş, ebedîlikten bir canlılık kazanmış bir hayat olacaktır.

Camilerimiz vücutlarıyla yavaş yavaş canlandırılmaktadır. Her caminin bir de ruhu vardır. Yalnız camilerin bedenlerini, vücutlarını onarmak ve canlandırmak yetmez, ruhlarını da diriltmek, dimdik ayağa kaldırmak gerekir.” (Sezai Karakoç, Sütun II, İstanbul 1975, s. 502)

Karakoç, camilerin bedenlerinin onarılması ile restorasyon çalışmalarına ve yeni cami yapımlarına işaret eder. Günümüzde camilerimizin bedenini diriltme faaliyetlerimiz devam etmekte; ancak onların ruhlarını diriltme noktasında maalesef bir gaflet hâli yaşamaktayız. Karakoç’a göre, bu durumdan kurtulmamız için camilerin ruhlarını da diriltmemiz gerekir. Burada bir soru aklımıza gelmektedir: Camilerin ruhu nedir ve bu ruh nasıl dirilitilir? Camilerin ruhu, tevhid inancını gönüllerinde canlı tutan müminlerdir. Müminlerin, camileri aşkla, coşkuyla, sevgiyle ve sürekli bir şekilde doldurmaları, divân şairimiz Sâbit’in;

“Kalb-i mü’min gibi mescid müteselli ma’mûr
Dil-i fâsık gibi meyhâne harâb u virân” (Filiz Kılıç-
Muhsin Macit, Türk Edebiyatında) Ramazan Şiirleri, TDV Yay.,
Ankara 1995, s.14) beytinde ifade ettiği gibi, camilerimizi gerçekten mamur hâle getirecek ve onların ruhlarını diriltecektir. Böylece camiler müminle-

rin ruhunu, müminler de camilerin ruhunu besleyecek; karşılıklı manevî bir alış verişle canlanan dipdiri bir hayat yaşanacaktır.

Sonuç olarak camiler ve onların minarelerinden okunan ezan, Müslüman'ın hayatıyla et ve tırnak gibi kaynaşmış aslî unsurlardır. Doğumumuzda kulağımıza okunan ezanla başlayan hayatımız, ölümümüzde minareden okunan salâ ve camide kılınan cenaze namazıyla tamamlanmaktadır. Bu durumu, merhum Necip Fazıl Kısakürek ne güzel dile getirmiştir:

“Ölürken aynı âhenk, salâ sesinden sızan
Kulağıma doğduğum günde okunan ezan”

(Necip Fazıl Kısakürek, Çile, İstanbul 1992, s. 140)

Bize ebedî saadet yaşayabileceğimiz âhiretimizi kazanmak için bir fırsat olarak verilen ve ezanla başlayıp sala ile biten dünya hayatımızı, daha anlamlı, daha güzel ve daha verimli geçirmek için camilerimizi doldurmamız. Buralardan alacağımız manevî gıdalarla ruhumuzu diri tutmalı ve çevremizdeki insanlara faydalı olmalıyız.

Cami Mimarisinin Doğuşu ve Gelişimi

Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir Dündar

Müslümanlara Kâbe’de ibadet etme yasağı getirilmeden önce Hz. Ebû Bekir ve Ammar bin Yasir özel durumları sebebiyle ibadetlerini, evlerinin avlularında oluşturdukları husûsî mescitlerde yapıyorlardı. Daha sonraları Müslümanlara Kâbe’de ibadet etme yasağı konulunca da Hz. Peygamber ve sahabîleri ibadetlerini, Kâbe’ye daha yakın olan sahabî Erkâm’ın evinde yapmaya başladılar. Böylece, zarûretten dolayı, Mekke’de ortaya çıkan İslam mâbedinin ilk çekirdeği, Kuba’da inşa edilen Kuba Mescidi ile daha da belirginlik kazanarak Medine’de yapılan Mescid-i Nebevî ile “İslâmın İlk Cami Modeli” ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber, 622’de Medine’ye hicretiyle birlikte aile efrâdı için ev ve bir mescit yapılmasını istemiştir. “Ev Mescidi” olarak da isimlendirilen Mescid-i Nebevî, her kenarı 100 zira’ uzunluğunda, alttan 3 arşın kısmı taştan, üstten 4 arşınlık kısmı ise kerpiçten olmak üzere 7 zira’ yüksek-

liğinde çevrilen kare plânlı bir avlu şeklinde inşa edildi. Bu avluya, doğudaki Bâb-ı Cebrâil, batıdaki Bâb-ı Atîk ve güneydeki Bâbü's-Selâm adlı kapılardan girilmekteydi. Kible duvarı önünde, hurma kütükleri üzerine oturan iki sıradan oluşan bir gölgelik mescidin harim kısmıydı. Avlunun güney doğu köşesine Hz. Peygamberin zevcele-ri için ilk etapta iki tane hücre yapılmıştı. Daha sonraları bu hücrelerin sayısı ihtiyaca binâen do-kuza kadar çıkarılmıştır. Ayrıca, avlunun güney tarafına, Mekke'den hicret eden kimsesiz ve fakir muhacirler için de, daha sonraları bir ilim ve irfan yuvasına dönüşecek olan, üzeri hurma dalları ve yaprakları ile bir gölgelik (zulla) şeklinde örtülen suffice yapılmıştı. Zeminine ince kumların döşen-diği mescidin mihrap ve minaresi yoktu. Ancak caminin kiblesini işaret etmek için kible duvarına bir işaret konulmuş, ezan da mescidin damında okunmaktaydı. 2 Ocak 624'te kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesiyle birlikte, "Suffe" kısmı gü-neyden kuzeye harim de kuzeyden güneye alın-mış ve güneydeki kapı kapatılarak kuzey duvarı-na açılmıştı. Avlunun ortasında Müslümanların abdest almaları ve orada ikâmet edenlerin su ihtiyacını karşılamak amacıyla bir de kuyu bu-lunmaktaydı.

İlk şeklinden günümüze hiçbir şey kalmayan Mescid-i Nebevî bir mimârî üslup ve kâideler

manzumesi getirmemiştir ama, asırlarca devam edecek olan çok direkli cami plânını hediye etmiştir. Ayrıca, Mescid-i Nebevî suffasıyla daha sonraki medreselerin ve tekkelerin, hücreleriyle meşrutaların ve sarayların, su kuyusuyla şadırvanların, gerektiğinde yaralıların tedavi edildiği yer olması nedeniyle de dârüşşifâların habercisi ve öncüsü olmuştur.

İslâm mimarîsinde dört halife döneminde inşa edilen önemli mescitler Kûfe (635-636), Basra (635) ve Fustat Amr Mescidi (641-642)'dir. Bu mescitler, etrafı kamışla, hendekle veya duvarla sınırlandırılmış ve yanlarında komutan evi (darü'l-imâre) bulunan geniş alanlardan ibâretti. Daha ilk dönemlerde çok değişikliğe uğrayan ve "ordugâh mescitleri" olarak anılan bu mescitler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Emevî dönemi (661-750) camileri, ilk plân şemalarının oluşumu ve daha sonra inşâ edilecek camilere örnek olmaları bakımından büyük önem arz etmektedir. Kapalı bir ibadet mekânı ve etrafı revaklı avludan meydana gelen cami plânı bu dönemde oluşumunu tamamlayarak, bazilikal ve transept plânlı düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Mescid-i Aksa (702), Şam Ümeyye (705-715), Kayravan Seydi Ukba (670-728), Halep Ulu(8. yüzyılın ilk yarısı) ve Harran Ulu camileri (8. yüzyılın ilk yarısı) önemli örneklerdir. Çift katlı

kemerleri, dört köşeli minaresi, mihrap önündeki kaburgalı kubbeleri ve tekerlekler üzerinde hareket eden minberi gibi özellikleriyle bilinen Kurtuba Ulu Câmii ise (786-961) Endülüs Emevileri döneminden kaydedilmesi gereken diğer önemli bir camidir.

Abbassiler Dönemi (750-1258) ilk zamanlarında İslâm kültür ve medeniyetinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir devirdir. Bu dönemin camilerinde ise Mezopotamya ve Doğu yapı geleneklerinin tesiri görülmektedir. Abbassiler, Emevilerin revaklı avlu ve kapalı ibadet mekânlarından meydana gelen çok ayaklı dikdörtgen plânlı cami biçimlerini devam ettirmekle birlikte, tuğla ile yapılan, ştuk (alçı) tezyinatlı ve âbidevî ölçülere sahip camileriyle Emevi camilerinden ayrılan farklı bir cami mimarisi ortaya koymuştur. Samerra Ulu Camii (848-852) İslâm mimârisinin en geniş mabedi olması, Emevi yapılarının aksine tuğladan inşâ edilmesi, kemer kullanılmayarak düz damın doğrudan doğruya ayaklara oturması, dışardan helezonik bir rampayla çıkılan malviye tipindeki minaresi ve avlusunun doğu ve batısında dörder sıra ayak üzerine oturan dörder, kuzey tarafta ise üç sıra revaklarla çevrili olması gibi özellikleriyle bu dönemin en önemli camisidir. Damgan Târ-ı Hâne (750-786), Ebu Dülef (861-862) ve Nayin Câmiü'l-Kebîr (960) belirtilmesi gereken önemli

camilerdir. Minaresinin malviye tipinde olması, etrafındaki ziyadeler bölümü ve tuğladan yapılması gibi özellikleriyle Samerra Ulu Camii ile benzerlikler gösteren Kahire'deki Tolunoğlu Ahmet Camii (876-879) ise zarif alçı süslemeleri bakımından da dikkati şayan bir eserdir.

Fatımi dönemi (909-1171) mimarîsi belirli ölçüde Emevi, Abbasi özellikle de Ağlebi ve Tolunoğlu mimarî anlayışından etkilenmiş olsa da, esas itibariyle belirgin bir şekilde Kuzey Afrikalı ve Berberi bir karaktere sahiptir. Yapıların, iç ve dış süslemelerinde kendine özgü Fatımi zevk ve anlayışı ortaya konulmakla birlikte, revaklı avludan oluşan çok ayaklı cami plânı tekrarlanmıştır. Mehdiye (916), Kahire Ezher (972), Sfaks (988), Kahire el-Hakim (990-1003), Kahire el-Cuyuşi (1085), Kahire el-Akmer (1125) ve Kahire el-Talayi (1160) gibi câmiler Fatımîlerin en önemli camileridir.

Karahanlılar devri (840-1212) Anadolu öncesi Türk İslâm mimarîsi bakımından önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türk İslâm mimarîsinin ilk örnekleri bu dönemde ortaya konmuştur. Yapılarda önceleri kerpiç kullanılırken, sonradan giderek tuğla kullanımı ağırlık kazanmıştır. Mihrap önü kubbeli plân şeması ile merkezî plânlı cami formunun ilk örnekleri bu dönemde yapılmıştır. XI. yüzyıl başlarına tarihlenen merkezî plânlı Hazzara Camii, enine gelişmiş plânı ve büyük boyutlu

kubbesi ile Talhatan Baba Camii (XI. yüzyıl sonları-XII. yüzyıl başları), portal cephesindeki pişmiş topraktan yapılmış zengin süslemeleri ve bunlar arasındaki çini tezyinatı ile dikkat çeken Muğak Attari Camii (XII. yüzyıl) Karahanlıların en önemli camileridir. Türk Cami mimarisinin Karahanlılarla başlayan gelişimi Gazneliler (963-1187)'de de devam etmiştir. Bu dönem camilerinden, Gazne'de yapılmış olan ağaç direkli, ahşap düz çatılı ve zengin süslemeli Arusu'l-Felek Camii (998-1030), Anadolu Selçuklu cami mimarisinde önemli bir yere sahip olan ağaç direkli camilere öncülük ederken, Leşker-i Bazar Ulu Camii (XI. yüzyılın ilk yarısı) ise enine gelişme gösteren, dikdörtgen plâni ve mihrap önü kubbesiyle Türk cami mimarîsinin Anadolu'daki gelişme sürecinde önemli bir aşamasını ve plân tipini oluşturmaktadır.

Büyük Selçuklular dönemi (1040-1307)'nde Türk mimarisinde daha önce başlayan gelişmeler değerlendirilerek, âbidevî bir cami mimarisi ortaya konulmuş, dört eyvanlı, avlulu ve mihrap önü kubbeli plân şeması ustalıkla uygulanmıştır. Bu plân tipi, bütün İran ve Orta Asya'da inşa edilen diğer camilere de örnek teşkil etmiştir. Önemli bölümleri Melikşah döneminde (1072-1092) yapılmış olan İsfahan'daki Mescid-i Cuma, Gülpayegan Camii (1108-1118), Kazvin Mescid-i

Cuma (1113-1119), Barsiyan Mescid-i Cuma (1134), Zevvare Mescid-i Cuma (1135) ve Ardistan Mescid-i Cuma (1158) Büyük Selçukluların İran'da inşa ettikleri önemli camilerdir. Kubbeye eyvanı birleştiren bir çekirdeğe sahip bu Selçuklu camilerine “Köşk Tipi” camiler de denilmektedir. Anadolu'da, XIII. yüzyılın başından itibaren Konya ve Akşehir'de ilk örnekleri görülen tek kubbeli küçük mescitler de inşa edilmiştir.

Selçuklu ile Osmanlı devri mimarîleri arasında bir köprü vazifesi gören ve her iki devri birbirine bağlayan dönem Beylikler devridir. Çünkü bu dönemin yapılarında hem Selçuklu döneminin izlerini hem de Klasik Osmanlı mimarîsinin hazırlayıcısı ve habercisi durumunda olan eserleri görmek mümkündür. Küçük beyliklerin sınırlı imkânlarla sürdürdükleri mimarî faaliyetlerin temelinde, XIV. yüzyıla kadar olan gelişmelerle mahalli geleneklerin bağdaştırılma istekleri bulunmaktadır. Bu bağlamda cami plânına revaklı avlu ve son cemaat mahallinin eklenmesi, çok fonksiyonlu camilerin ortaya çıkışı gibi daha önce mevcut olmayan birtakım yeni gelişmelerin görülmesi yanında, medrese ve türbe ile birlikte bir külliye olarak yapılan Manisa Ulu Camii(1376) mihrap önü kubbesi bakımından, Selçuk İsa Bey Camii(1374) ise revaklı avlusu ve kibleye paralel uzanan iki sahin ve bunu ortadan kesen, arka arkaya iki kubbeye

örtülü başka sahından oluşan harimiyle önemli câmilerdir.

Beyliklerden sonra Anadolu'daki Türk cami mimarîsinin en önemli örnekleri erken Osmanlı döneminde (1299-1481) yer almaktadır.

Klasik dönem (1481-1720) Osmanlı câmileri genellikle bir külliye içerisinde yer alarak külliyenin ana yapısını veya merkezini oluşturmuştur. Osmanlı döneminde ilk devirlerden itibaren cami harimlerini tek bir dam altında toplamak arzusu ortaya çıkmış ve bunu gerçekleştirmek amacıyla tek kubbe ile örtülü, geniş alanların cami harimine dahil edilme imkânları araştırılmış ve kubbe mimarîsindeki bu gelişim süreci ile merkezî plân şeması Mimar Sinan'la son noktasına ulaşmış, ondan sonra gelenler ise bu konuda herhangi bir yenilik getirememişlerdir.

Lale Devri'yle birlikte başlayan Batı etkileri giderek artmış ve XVIII.yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı sanatı ve mimarisi Barok ve Rokoko üsluplarının etkisi altına girmiştir. Barok tesirinin kuvvetle hissedildiği ilk büyük ve önemli eser İstanbul Nur-u Osmaniye Camii (1748-1755)'dir. Caminin harim kısmı ve kubbe ile örtülü kübik kütlesi Osmanlı mimarisinin geleneksel özelliklerini taşımakla birlikte, avlunun oval şekli klasik formdan ayrılarak Batı etkisini açıkça göstermektedir. Ayrıca, kıvrık yuvarlak kemerler, oval pen-

cereler, S biçimindeki payandalar, zengin profiller, kornişler, kapı girişlerindeki soyut motifler, C ve S kıvrımları bu etkinin önemli göstergeleridir. Üsküdar Ayazma Camii (1757-1760) ile Lale Camii (1749-1763)'nde ise Barok tesirler mimarîden ziyade daha çok ayrıntılarda ve tezyinatta kendini belli etmektedir. Cami mimarisindeki Barok tesirler biraz azalarak da olsa İstanbul dışında inşa edilen Aydın Cihanoğlu (1756), Yozgat Çapanoğlu (1777-1779) ve Safranbolu İzzet Mehmet Paşa (1796) gibi camilerde de görülmektedir. İstanbul Selimiye(1805) ve Nusretiye (1822-1826) camilerinde Barok ve Ampir Üslubu'nun tesiri birlikte görülürken, Dolmabahçe (1853), Ortaköy (1854), Kağıthane (1863-1864), İzmir Kemeraltı (1812), Konya Aziziye (1867) ve Kütahya Ulu (XIX.yüzyıl sonu) camilerinde ise Ampir Üslubu kendini daha kuvvetli bir şekilde belli etmektedir. XIX.yüzyılın sonlarında, yabancı mimarlar ve ustalar tarafından icra edilen mimarî anlayış, Osmanlı toplumunda ve yerli mimarlarda ciddi bir tepki yaratarak, mimarîde yeniden Klasik Türk Üslubu'na dönme gayretlerini doğurmuştur. Neo Klasik Türk Üslubu olarak adlandırılan ve 1930'larda son bulan bu akımın öncüleri Vedat Tek ve Kemalettin Bey gibi mimarlar olmuştur. İstanbul Yeşilköy Mecidiye Camii (1909) ile Bebek Camii (1913) bu üslupta inşa edilen camiler arasında yer alan örneklerdendir.

Kadın ve Cami Buluşması

Dr. Hafsa Fidan

İslâm dininin kutsal mekanı olan camiler, en temelde Allah ile insanı özel bir mekan atmosferi içinde buluşturma niteliğine sahiptir. Her an ve mekanda Allah ile birlikte oldukları düşüncesine sahip olan kadın ve erkeklerden oluşan müminler, cami içinde özel bir buluşma için hazırlanmış ve huzura gelmiş biri olma özelliği kazanırlar. Öyle ki bu buluşmada artık kutsal mekandan mekansızlığa uzanan bir süreç söz konusudur.

Caminin, dua ve ibadetler aracılığıyla gerçekleşen bu temel işlevi dışında özellikle Asr-ı Saadet'te yüklendiği işlevler, onların çok fonksiyonlu boyutlarını bize göstermektedir. Bu boyutlar, ilim meclisi olarak camilerin kullanılmasından birtakım toplumu ve devleti ilgilendiren işlerin görüşülme ve karara bağlanma mekanı olarak kullanılmasına kadar uzanır. Bu durumda, Müslüman toplumda kadınların camiye gitmelerinin anlamı da sadece ibadetlere iştirakten ibaret olamazdı

şüphesiz. Peygamber Efendimizin hayatta olduğu dönemlerde ve daha sonrasında bir süre, kadın ve cami buluşmasının camilerin fonksiyonelliği ile eşgüdümlü olarak pek çok alanda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Resulullah, bizzat kadınların bu tür farklı işlevleri yönünde camilere gitmesini, Müslüman cemaati ile birlikte olmasını istemiştir. “Kadınları mescidden alıkoymayın.” (Müslim, Salat, 134-137) buyuran peygamberimiz, bu çok boyutlu mekan ile kadın buluşmasını açıkça teşvik ediyor görünmektedir.

İslam toplumunun teşekkül döneminde edindikleri tecrübeleri, daha sonra halifeler döneminde de benzer şekilde tecrübe eden kadınların camilere katılımını bize göstermesi açısından bir örneği burada zikretmek yerindedir. Hz. Ömer’in camide yaptığı konuşması esnasında kadınlara verilen mehirlerin çok yüksek tutulmamasını söylemesi ve mehri sınırlandırması üzerine, konuşmayı dinleyen bir kadın, minberden inmekte olan Halifeye; “Ey Ömer! Sen Allah’ın Kur’an’da ‘Kadınlara kantarlarca mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayınız. (Nisa, 20)’ dediğini işitmedin mi? Bu durumda sen mehirlerin sınırlandırılmasını nasıl istersin?” demiştir. Bunun üzerine Halife tekrar minbere çıkmış, yaptığı açıklamayı geri aldığını ifade etmiş ve şöyle demiştir: “Kadın, Ömer’den daha iyi bildi ve Ömer’i sus-

turdu!" (İbn Kesir, I, 467) Burada rivayetin zihnimizde oluşturduğu tabloya dikkat edildiğinde, İslam toplumunda kadınların camideki ibadet ve toplantılara iştirak ettiklerini ve gerektiğinde kendi hakları konusunda görüşlerini açıkça ve cesaretle ifade edebildiklerini görmek mümkündür.

Bugün cami ve kadın buluşması, camilerin günümüzdeki işlevleri ile paralel olarak daha çok ibadetler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Camiler kadınlar için, namazlara iştirak ettikleri, Ramazan ayında mukabeleye katıldıkları, dinini öğrenmek üzere vaaz dinledikleri, Kur'an-ı Kerim'in tilavetini öğrendikleri kutsal mekanlardır.

Mekanların işlevsellik alanları, sosyal, kültürel ve siyasal değişimlerle birlikte değişir ve açılım gösterir. Bugün yer yer çeşitli yardım kampanyalarının veya kermes gibi faaliyetlerin cami ekseninde devam etmek suretiyle bir tür cami çevresi kültürünün oluşumuna yardım ettiğini düşünmek mümkündür. Cami ile birlikte cami çevresi kültürünün oluşumunda ve devamında erkeklerle birlikte kadınların da aktiviteleri, dini ve kültürel kimlik sembolü olan camileri diri tutmaya devam etmektedir. Hem tarihi hem de günümüzdeki fonksiyonelliği gereği, bu çok yönlü davetkâr mekanların davetine icabet etmek ve camileri diri tutmak istemez misiniz?